

ANKARAD, 2023; 4(8): 41-65	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1315844

Araştırma Makalesi / Research Article

SÜRYANİ MİKHAİL, URFALI MATEOS VE ABU'L-FARAC KRONİKLERİNE GÖRE ORTA ÇAĞ'DA DEPREMLER

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ*

Özet: Tarihin pek çok döneminde insanlık salgın hastalıklar, afetler, sel, heyelan, çığ gibi felaketlere maruz kalmıştır. Bu felaketlerden biri de depremdir. Bir deprem ülkesi olarak Türkiye'nin tarihte hangi dönemlerde deprem felaketiyle karşı karşıya kaldığını anlayabilmek adına kronikler bizlere önemli ipuçları sunarlar. Zira Orta Çağ'da yaşanan pek çok afetle ilgili olarak kronikler son derece kapsamlı veriler içerirler. Bu nedenle bu çalışmada Orta Çağ'da *Süryani Mikhail'in Vekayinâmesi* adlı eseri ile Mikhail'in çağdaşları olan Sımbat, Urfalı Mateos ve Vardan'ın eserlerinde depreme dair veriler ele alınacaktır. Söz konusu eserlerde yer alan bilgilerden hareketle tarihte hangi aralıklarla depremlerin meydana geldiği anlaşılmasına çalışılacaktır. Söz konusu depremlerin hangi bölgelerde meydana geldiği, bu bölgelerin günümüzdeki şehir olarak hangi illere tekabül ettiği de incelenecektir. Orta Çağ'da insanların depremlerden korunmak için ne tür tedbirler aldıkları üzerinde de durulacaktır. Böylece Orta Çağ boyunca yaşanan depremlerden hareketle günümüzdeki depremlerin açıklanmasına katkı sağlanmaya ve bundan sonraki depremlerin seyrine dair birtakım çıkarımlar/analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Orta Çağ, Kronik, Süryani Mikhail, Orta Çağ.

ACCORDING TO THE CHRONICLES OF SYRIAC MICHAEL, MATTHEW OF EDESSA, AND ABU'L-FARAC, EARTHQUAKES IN THE MIDDLE AGES

Abstract: In many periods of history, humanity has been exposed to disasters such as epidemics, disasters, floods, landslides and avalanches. One of these disasters is earthquake. Chronicles offer us important clues in order to understand when Turkey, as an earthquake country, faced earthquake disasters in history. Because

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, ydbozkus@ankara.edu.tr, 0000-0002-4634-463X.

chronicles contain extremely comprehensive data on many disasters in the Middle Ages. For this reason, in this study, data on earthquakes in the works of Mihial's contemporaries Sımbat, Matthew and Vardan will be discussed. Based on the information contained in the works in question, it will be tried to understand at what intervals earthquakes occurred in history. It will also be examined in which regions the earthquakes in question occurred, and which cities these regions correspond to as today's cities. It will also be focused on what kind of measures people took to protect themselves from earthquakes in the Middle Ages. Thus, based on the earthquakes experienced during the Middle Ages, it will be tried to contribute to the explanation of today's earthquakes and to make some inferences/analyses about the course of earthquakes after that.

Key Words: Earthquake, Middle Ages, Chronic, Syriac Michael, Middle Ages.

Extended Abstract

In many periods of history, humanity has been exposed to disasters such as epidemics, disasters, floods, landslides and avalanches. One of these disasters is earthquake. Chronicles offer us important clues in order to understand when Turkey, as an earthquake country, faced earthquake disasters in history. Because chronicles contain extremely comprehensive data on many disasters in the Middle Ages. Therefore, in this study, data on earthquakes in the works of Mihial's contemporaries Sımbat, Matthew of Edessa and Vardan are discussed. Based on the information contained in the works in question, it was tried to understand at what intervals earthquakes occurred in history. In which regions the earthquakes in question occurred and which cities these regions correspond to as today's cities are also discussed. The study also focused on what kind of measures people took to protect themselves from earthquakes in the Middle Ages. Thus, based on the earthquakes experienced during the Middle Ages, it was tried to contribute to the explanation of today's earthquakes and to make some inferences/analyses about the course of the earthquakes that followed.

On the one hand, the chronicles tell us which civilizations the lands we live in hosted in history, on the other hand, they also provide important information about the disasters that took place in history. For example, when we look at the Maraş region, based on the Chronicles, there are Hittite, Assyrian, Persian, Macedonian, Greek and Roman civilizations as well; It is seen that there is extensive information about the Sassanid, Roman, Byzantine, Seljuk, Mamluk and Ottoman states. For this reason, the chronicles in question are also known as magnificent classical works in terms of presenting us with the panorama of the medieval period.

Because in chronicles, it is possible to obtain a wide range of information from demographic information to epidemics, from wars to natural disasters and famine. In this study, it is envisaged to examine the data on the earthquake in the chronicles in the Middle Ages, based on the work of the Syriac Mikhail. Based on the Assyrian Mikhail's II-volume work, it is discussed in which periods and how often earthquakes occurred in the Middle Ages. For this reason, the earthquake data, which the author has stated in a chronological order, were examined on the basis of place, time and effect, and it was tried to evaluate how the earthquake was perceived by the society of the period, how it was interpreted and what kind of protection measures were taken.

Looking at the chronicles, it is seen that earthquakes occurred more than once in the Middle Ages in history. Based on this information, it is seen that the earthquake occurred not in a single region but in more than one region. Among these regions, destructive earthquakes have been experienced in countries such as Syria and Armenia, which are neighbors of Turkey today, as it is today.

Another important issue in the chronicles was the frequency of occurrence of earthquakes. Based on the information given in Mikhail's work, it is understood that it becomes more frequent in some periods and at other times it occurs at longer intervals. In addition, it is seen that some natural disasters were experienced before and after the earthquake, as in today's earthquakes. The shift or displacement of the soil can be shown as one of the important indicators of this. In addition, it was remarkable that epidemics, locust invasions and the resulting famine were frequently included in the chronicles. It is frequently repeated in the chronicles that these disasters are frequently repeated at close time intervals, especially as a point mentioned before and after the earthquake.

Another issue in the chronicles is that the general belief in the society about earthquakes in the Middle Ages was that the earthquake was considered as "a method of punishing the society by God or a punishment given for its sins". In the chronicles of both Matthew of Edessa and Michael of Syriac, it is seen that the earthquake was considered as a punishment sent by God to people for their sins.

It is worth noting that earthquakes have occurred in every period of history and that earthquakes as a natural disaster are not only a geographical event, but also a process that has political, social, economic and social consequences. For this reason, interdisciplinary work has a great importance in research on earthquakes that have occurred in history. In particular, the studies that historians will reveal by making use of

chronicles and other historical sources can provide important data on many issues such as possible damage to occur in earthquakes, measures to be taken, and what kind of intervention should be made after the earthquake. Considering that earthquakes have political, social and economic effects today, as in history, historians have a great duty to help humanity survive the process with the least damage in the face of a possible natural disaster.

Giriş

Tarihte Orta Çağ'da meydana gelen afet, felaket, salgın hastalıklar vb. konularla ilgili bilgi edinebileceğimiz yegâne kaynaklar arasında kroniklerin önemli bir yeri vardır. Özellikle de Orta Çağ döneminde ele alınan kroniklere bakıldığında bu muazzam eserlerin bazılarının gün be gün kayıt edilerek yani yazılarak oluşturulduğu; bazılarının ise dönemin farklı eserlerinden yararlanılarak hazırlandıkları görülmektedir. Örneğin Urfalı Mateos'un bütün hayatını Urfa'da geçirmiş olması nedeniyle XI. ve XII. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de meydana gelen olaylara bizzat şahitlik ettiği bilinmektedir. Mateos'un *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* adlı eseri o dönemde Mateos'un bulunduğu coğrafyadaki yerlerin Türkler tarafından fethini ve Haçlı-İslâm mücadelelerini bize nakletmesi açısından kritik öneme sahiptir. Zira Mateos'un *Vekayinâmesi* gerek Süryanî gerekse Bizans ve Arap müelliflerinin eserleriyle karşılaştırıldığında hiçbir eserde rastlanmayan birçok olayları ve detayları içerdiği görülür.¹ Benzer şekilde döneme dair önemli ipuçları sunan bir diğer kronik ise *Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)*'dir. Başkumandan Simbat'ın (1208-1276) yazdığı ve 951- 1335 dönemleri arasındaki süreçte yaşanan gelişmelerin ele alındığı bu eser, gerek Haçlı tarihi gerekse de Anadolu'nun Türkleşme sürecine dair son derece önemli bilgiler içerir. Anadolu Selçuklu ve Memlûklere karşı yapılan pek çok seferde aktif rol aldığı bilinen Simbat'ın çok sayıda tarihî öneme sahip eseri de bulunmaktadır.²

Tarihsel süreçte özellikle de Orta Çağ'da pek çok şehir, bölge ve ülkede salgın hastalık, sel, fırtına, kıtlık, yangın, çığ gibi afet, felaket ve doğa

¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayınları, Ankara, 1962, s. V-XV; Ali Sevim, "Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1/S.1, 1963, s. 319-321.

² Başkumandan Simbat, *Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK Yayınlanmamış Eser, 1946, s. 1-114.

olayları meydana gelmiştir. Bu afetlerden birisi de depremler olmuştur.³ Orta Çağ'da insanlar sıklıkla depremler, su baskınları, kuraklıklar, kuraklık sonucu kıtlıklar, çekirge istilaları vb. sorunlarla karşılaşmışlardır. Orta Çağ'da insanlar ayrıca salgın hastalıklar, veba, trahom, şark çıbanı gibi hastalıklara da yakalanmış ve bu yüzden çok sayıda yetişkin ve çocuk ölümleri görülmüştür.⁴

Kronikler bir yandan bizlere yaşadığımız toprakların tarihte hangi medeniyetlere ev sahipliği yaptığını anlatırken diğer yandan tarihte yaşanmış felaketlere dair de önemli bilgiler sunarlar. Örneğin günümüzde Maraş olarak adlandırılan bölgeye bakıldığında kroniklerden hareketle burada Hitit, Asur, Pers, Makedonya, Grek, Roma medeniyetlerinin yanı sıra; Sasani, Roma, Bizans, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı devletlerine dair kapsamlı bilgilerin yer aldığı görülür.⁵ Bu nedenle tam da bu noktada söz konusu kronikler adeta Orta Çağ döneminin panoramasını bizlere sunması açısından muazzam klasik eserler olarak da bilinirler. Zira kroniklerde demografik bilgilerden, salgın hastalıklara, savaşlardan doğal afetlere ve kıtlığa kadar çok geniş yelpazede bilgi edinmek mümkündür.

Bu çalışmada da Süryani Mikhail'in eserinden hareketle Orta Çağ'da kroniklerde depreme dair yer alan verilerin incelenmesi öngörülmektedir. Süryani Mikhail'in II ciltlik eserinden yola çıkılarak Orta Çağ'da hangi dönemlerde ve ne sıklıkta depremlerin yaşandığı ele alınacaktır. Bu nedenle yazarın kronolojik bir sıra ile belirtmiş olduğu depreme dair veriler yer, zaman ve etki bazlı incelenerek dönemin toplumu tarafından depremin nasıl algılandığı, nasıl yorumlandığı ve ne tür korunma önlemlerinin alındığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın sınırlarını Orta Çağ dönemi oluşturmakta olup, Süryani Mikhail'in *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi* adlı eserinin I ve II ciltleri oluşturmaktadır.⁶

³ Arif Kolay ve Gökçe Yavuz, "1873-1875 Yılları Arasında Kırşehir'de Meydana Gelen Kıtık Felaketi", *Belgi Dergisi*, C.II/S.II, 2022, s. 367-383.

⁴ Judah Benzion Segal, *Edessa Kutsal (Urfa) Şehir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.14-15.

⁵ Selim Kaya, "Haçlı İstilasası Öncesi Orta Çağ'da Maraş Şehri", *Belleten*, C.71/S.262, 2007, s. 857-890, Orta Çağ'da yaşanan Maraş depremiyle ilgili olarak bkz: İlyas Gökhan, "Orta Çağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi", *İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*, Ukde yayınları, Maraş, 2008.

⁶ Süryani Mikhail, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, I Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944, s.16-150; Süryani Mikhail, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, II Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944, s.1-302.

Bilindiği üzere Türkiye Alpin Kuşağı ve Anadolu plakasının üzerinde yer almasından dolayı sismik olarak sürekli aktif bir tektonik yapıya sahip ve bu özelliği nedeniyle tarih boyunca pek çok depreme maruz kalmıştır.⁷ Deprem hareketliliğiyle ilgili olarak son iki bin yılda yaşananları kapsamlı bir şekilde ele alan eserler doğal afetlerin tarihsel sonuçlarını da kapsamlı bir şekilde ortaya koymaları açısından önemlidir. Orta Çağ'ın yanı sıra özellikle de XV. ve XVIII. yüzyıllara dair N. Nicolas Ambraseys ve Caroline F. Finkel'in kaleme almış olduğu *The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review 1500-1800* adlı eserde Türkiye'de yaşanan depremlere dair kapsamlı verilerin yer aldığı görülmektedir. Anadolu ve çevresinde 300 yıllık bir süreçte meydana gelen depremlerin ele alındığı bu çalışma, Orta Çağ'ın ardından yeni ve yakınçağda meydana gelen depremlere dair son derece önemli veriler içerir.⁸

Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi Adlı Kroniğin Genel Özellikleri

Süryani Mikhail'in kaleme almış olduğu *Süryanî Patrik Mikhail Vekayinâmesi* adlı eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 622-1042 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. İkinci cilt ise 1042-1195 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. *Süryani Mikhail'in Vekayinâmesi* 'nde Orta Çağ'da meydana gelen pek çok felaketten bahsedilir. Bu doğal afetler arasında sel, salgın hastalıklar, yangınlar, kıtlık ve deprem⁹ yaşandığı kaydedilir. Bu felaketlerin toplum tarafından nasıl algılandığı, toplumu nasıl etkilediği ve yaşanan tahribatı tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer.

Mikhail'in eserinde depremlerden bahsedilen bölümlerde bu felaketin zelzele olarak ifade edildiği görülmektedir. Eserin I. Cildinde Kısım XVI'da "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bölümde depremden detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Kitabın ikinci cildinde ise XVI. kısımda "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bölümde depremden

⁷ Taner Bekâr, *Tarihsel ve Aletsel Dönem Deprem Katalogları Kullanılarak Türkiye ve Civarındaki Farklı Sismik Bölgeler İçin Deprem Tehlike Parametrelerinin Nicel Bir Değerlendirmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2008, s. 1-2.

⁸ Zafer Gölen, "N. Nicolas Ambraseys & Caroline F. Finkel, The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800", *Belleten*, C.64/S.240, 2000, s.657-660.

⁹ Zelzele bir şeyi hareket ettirmek, şiddetle sarsmak, vurmak anlamına gelir. Zelzele aynı zamanda yer içindeki fay kırıkları üzerinde biriken enerjinin âniden boşalması sonucu meydana gelen yer değiştirme hareketinin yol açtığı, karmaşık, elastikî dalga hareketleri için de kullanılan bir ifadedir, detaylı bilgi için bkz: Nuh Arslantaş, "Zelzele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, 2013, s. 231-233.

bahsedilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde ayrıca XLXVII başlıklı kısımda da depremden bahsedildiği görülmektedir. Burada ise Süryani Mikhail bu kez “Halep’i harap eden büyük zelzele ve diğer olaylar” başlıklı kısımda Orta Çağ’da Halep’te meydana gelen depremi ele almıştır. Bu bölümler dışında her iki ciltte de deprem konusu pek çok defa geçmiş olsa da özellikle Maraş ve Halep depreminin yıkıcı etkilerinin ve can kaybının daha fazla olduğu depremler olması nedeniyle Mikhail’in kitabının bu bölümünde bu konuya başlıklar halinde ve daha geniş yer verdiği anlaşılmaktadır.

Süryani Mikhail Kroniğine Göre Orta Çağ’da Depremler

Orta Çağ’da yaşanan depremlerle ilgili tarihe bakıldığında Doğu Roma (Bizans) döneminde yaşanan depremlere dair kayıtlarda VI. yüzyılda Antakya’da çok sayıda depremin yaşandığı görülür. Örneğin Bizans döneminde önemini koruyan Antakya, İran seferleri için bir üs olarak kullanılmış ve 525 tarihinde büyük bir yangın, ardından da 526 tarihinde büyük bir depremle sarsılmıştır. Şehrin 528 yılında ise bu kez daha büyük bir depreme maruz kaldığı ve nüfusunun büyük bir kısmını kaybettiği görülmektedir. Antakya şehrinde ilerleyen yıllarda 551, 557 ve 577 yılı olmak üzere kronolojik şekilde peş peşe çok sayıda deprem meydana gelmiş ve bu durum şehrin demografik yapısını önemli oranda etkilemiştir.¹⁰

Bu veriler, VI. yüzyıldan itibaren bölgenin depremselliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Zira araştırmacılar tarafından VI. yüzyılda meydana gelen depremlerin yıkıcı etkileri nedeniyle şehrin isminin yanı sıra yerinin dahi değişmiş olabileceğine dikkat çekilmektedir.¹¹ Bu durum ise depremin günümüzde olduğu gibi Orta Çağ’da da ne kadar büyük etkilere sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Mikhail’in kitabının I. Cildinde bahsedilen ilk deprem, VII. yüzyılda meydana gelmiş olup sonrasında bazı doğa olaylarının yaşandığı belirtilmiştir. 614 yılının eylül ayında şiddetli bir yer sarsıntısı ile meydana gelen bu depremin ardından gökte bir izin belirdiği ve bu izin, güneyden kuzeye doğru uzanmış bir kılıç şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Bu izin otuz gün gökyüzünde kaldığını belirten Mikhail pek çok kimse tarafından

¹⁰ Halil Sahillioğlu, “Antakya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.III, 1991, s.228-232; Segal, a.g.e., s.142.

¹¹ Selim Kaya ve Rahime Kıyılı, "Antakya'da Orta Çağ'da meydana gelen doğal afet ve salgın hastalıklara bir bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6/S.12, 2009, s.405.

bu izin Arapların gelişi ile izah edildiğine yer vermiştir.¹² Kroniklerde depremlerle ilgili bilgilere yer verilirken deprem sırasında meydana gelen doğa olaylarına da sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Örneğin yaşanan depremlerde çok sayıda konutun yıkıldığı ve bu sırada güneşin nasıl tutulduğu şöyle ifade edilmiştir:

“Bu zamanda, şiddetli bir yer sarsıntısı oldu ve zelzele esnasında güneş tutuldu. Bu zelzelede, Diriliş ve Golgotha kiliseleri ile diğer birçok bina yıkıldı. Kalkedon piskoposu Modestus, bu binaları tekrar inşa etti... Bu zamanda, Suriye ve Finike memleketlerinde şiddetli bir salgın hastalık çıktı. Aynı zamanda, mızrak şekilli büyük bir kuyruklu yıldız görüldü. Bu zamanda, Ermenistan mıntkasında tekrar büyük bir zelzele oldu ve birçok yer harabe haline geldi.”¹³

VII. yüzyılda depremin yaşandığı bir diğer bölge ise Suruç olmuştur. Nisan 679'da Suruç'u tamamen yerle bir eden deprem Edessa'da yani Urfa'da da birçok insanın hayatına mâl olmuştur. Edessa'nın büyük kilisesi çökmüş ayrıca kırk yıl sonra aynı yerde bu kez 717-8 tarihinde bir başka deprem yaşanmış ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Çok sayıda binayla birlikte Vaftizhane ve Eski Kilisenin de yıkıldığı bu depremin ardından 748'de ise bu kez şehir çekirge istilasına uğramıştır.¹⁴

Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi sonraki dönemlerde de depremin tekrar ettiğini kroniklerde yer alan bilgilerden hareketle belirtmek mümkündür. Örneğin VII. yüzyılda meydana gelen deprem öncesi çok şiddetli bir salgının meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bu bilgiler ışığında salgının boyutlarının da son derece büyük olduğu anlaşılmaktadır. Zira kronikte salgın nedeniyle dünya nüfusunun yarısının yok olduğu kaydedilmiştir. Bu rakam her ne kadar abartılı gibi görünse de salgının yıkıcı etkilerini göstermesi açısından önemlidir. Salgından bir yıl sonrasında meydana gelen şiddetli depremde ise yine çok sayıda yerin yıkıldığı ve bu yerlerden birinin de Sarin Kalesi¹⁵ olduğu belirtilmiştir. 705 tarihinde meydana gelen bu depremin hemen ardından bölgede bir salgının baş gösterdiği ve dünya nüfusunun üçte birinin bu nedenle yeryüzünden silindiği de ifade edilmiştir. Salgından hemen sonraki sene yine şiddetli bir depremin olduğunu belirten Mikhail'e göre bu depremde pek çok yerle birlikte Sarin Kalesi de yıkılmıştır¹⁶.

¹² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.12.

¹³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.14.

¹⁴ Segal, a.g.e., s.45.

¹⁵ Günümüzde Van yakınlarındaki bir kale.

¹⁶ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.65.

Süryani Mikhail Kroniğindeki verilerden hareketle Orta Çağ'ın ilk dönemleri için depremin seyrinin yaklaşık yüz yılda bir meydana geldiği şeklinde değerlendirmek mümkündür. Buna karşın VII. yüzyılda ise 705 yılındaki depremin ardından 713'te de bir başka depremin yaşanmıştır. 713'ncü yılın şubat ayının 28'inde, meydana gelen deprem Antakya, Halep ve Kınnesrin'de birçok yerleri yıkmış özellikle de kiliseler ve mescitler ciddi anlamda zarar görmüştür. Aynı sene içinde hıyarcıklı veba salgının yanı sıra çok sayıda çekirge akını nedeniyle de şehir zor günler geçirmiştir.¹⁷

Aslında Antakya şehri tarihsel süreçte benzer birçok sorunla sıklıkla karşılaşmıştır. Tarihin pek çok döneminde bu bölgeye hâkim olmak isteyen devletlerin dikkatini çeken Antakya şehri hem sık sık istilalara uğramış hem de zaman zaman şehirde doğal afetler ve salgınlar yaşanmıştır.¹⁸

Kınnesrin¹⁹ bölgesinin de Orta Çağ'da depremden etkilenen yerler arasındadır. VII. yüzyılda üçüncü bir depremin ise bu kez 729 tarihinde meydana geldiği kaydedilmiştir. Bu kez depremin ardından vebanın ortaya çıktığını kaydeden Süryani Mikhail, on yıl arayla üçüncü bir depremin yaşandığına yer verir. Daha önceki depremlerde olduğu gibi VII. yüzyıldaki depremde de bazı doğa olaylarının yaşandığı, şiddetli yağmurların yağdığı şöyle ifade edilmiştir:

“...1040 (729)'ncü yılın İkinci Teşrin ayında bir Pazar gününün erken sabahında büyük bir zelzele oldu. Bu zamanda, hıyarcıklı türünden veba da çıktı. 1050 (739) tarihinde, İstanbul'da bir zelzele oldu ve şehrin büyük bir kısmı yıkıldı. Aynı yılın mart ayında, bütün bir gündüz ve gece esnasında o kadar şiddetli yağmur yağdı ki gök şelalelerinin açılmış olduğu zannedildi. Sular, Urfa şehrinde birikti. Surlar

¹⁷ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.66.

¹⁸ Kaya ve Kıyılı, a.g.m., s.404.

¹⁹ Kınnesrin'in tarihte özellikle İslamiyet fetihleri öncesi dönemde Chalcis Ad Belum olarak biliniyordu. Söz konusu dönemde Kınnesrin, Quveiq Irmağı kıyısında Halep'e yaklaşık 30 km mesafede olup Şam bölgesinin önemli bir vilayeti olarak öne çıkmıştı. Bu dönemde bir yandan Urfa, Antakya, Nusaybin ve Chalcis Ad Belum okulları dönemin önemli Süryani okulları olarak öne çıkarken, diğer yandan bu şehir ticaret yollarının kesişme noktasında olması nedeniyle bir ticaret merkezi olarak da tarih kaynaklarında yer almıştır. Toprakları son derece verimli olan Aynı zamanda bir tahıl ambarı olarak da bilinen Kınnesrin tarihte Hz. Ömer döneminde Suriye fetihleri kapsamında Halid bin Velid'in ordusu tarafından fethedilen şehrin adının değiştirilmesine dayandığı kaydedilmiştir. İbrahim Konak, “Hicretin İlk 200 Yılında Kınnesrin Şehrinin İdarî ve Kültürel Durumu”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.5, 2019, s.1-14.

çatladı ve şark kapıları, sellerin tazyiki altında açıldı. Az kalsın şehir kâmilen mahvolacaktı...”²⁰

Mikhail'in VII. yüzyılda özellikle de 739 yılında meydana gelen depremde yağışla ilgili verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Zira yağışın şehri yok edecek düzeye ulaştığının ve bunu depremin tetiklediğine yer verilmiştir. Mikhail VII. yüzyılda pek çok noktada depremlerin meydana geldiğini ve bu yerlerden birinin de Arap sahrası olduğuna değinir. Bu depremde de bir kez daha doğal afetlerin meydana geldiğine işaret eden Mikhail, deprem nedeniyle dağlar ve şehirlerin toprağın altına gömüldüğüne yer verir. Bu bilgiler aslında son olarak Pazarcık merkezli meydana gelen 6 Şubat 2023 tarihli depremin ardından İtalya Ulusal Jeofizik ve Volkanoloji Enstitüsü Başkanı Prof. Carlo Doglioni'nin Anadolu levhasının 3 metre kadar kaydığını ancak bunun artabileceğine dair iddialarıyla benzerlik göstermektedir.²¹

“...Birçok yer sarsıntıları oldu. Arap sahrasında bile zelzele vuku buldu. Dağlar birbirine yaklaştılar ve şehirler toprağın altına gömüldüler. Yemen mıntkasında, maymunlar insanlara hücum edip onları çadırlarından kovdular ve birçoklarını da parçaladılar. Aynı yılın haziran ayında, gökte, üç sütun şeklinde bir alâmet göründü. Bu, bir aleve benziyordu. Eylül ayında, aynı alâmet tekrar göründü. Ertesi sene, o, gökte, şimal kısmında yarımay gibi göründü ve uzun bir zaman kaldıktan sonra yavaş yavaş cenup kısmına geçti, sonra şimale döndü ve arzın altına indi...”²²

Mikhail'in eserinde depremlerle ilgili olarak değinilen bir başka husus ise depremin ardından insanların sergilemiş olduğu tutumdur. Buna göre halkın depremlerin ardından topluluk halinde dualar ettiği de dile getirilmiştir. Orta Çağ'da yaşanan depremler sırasında pek çok şehrin toprağa gömüldüğünü kaydeden Mikhail, depremin kaynak sularının rengini de değiştirdiğini şöyle dile getirir:

Bunun üzerine, Allah'a inanmayan hükümdar Muaviye, tövbe etti ve bütün Arap imparatorluğu içinde insanların tövbe etmelerini emretti. Bu şeyler meyanında, Dımaşk'da günlerce devam eden bir zelzele oldu ve şehri ağaç yaprakları gibi titretti. Beyt Qoubayê, Yusuf'un oğlu Haccac'ın büyük bir meblağ sarf edip yapmış olduğu bir kale vardı. Bu kale temelden yıkıldı ve seksen kişiden fazla insan telef oldu. Şehirde de birçok adam öldü. Kufe ve Dâreiaya'da, on binlerce insan telef oldu. Bora, Neva, Derat ve Baalbek, kâmilen toprağa gömüldüler. Bu

²⁰ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.82-83.

²¹ “Depreme Dair İlk Tahminler: Anadolu Levhası Yaklaşık 3 Metre Kaydı”, <https://www.ekoik.com/afad-depremlerde-yerkabugunda-73-metrelik-yer-degisimi-oldu/> (Erişim 20 Şubat 2023).

²² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.86-87.

son zikredilen şehirde bulunan memban suları kana çevrildi. Halkın tövbe etmesi ve toplulukla yaptıkları duaların neticesinde, su tabii haline döndü.²³

Mikhail eserinde sıklıkla depremlerin Orta Çağ'da konut ve yapıları yok ettiğini ifade ederken aynı zamanda köy, dağ, kale vb. yapıların da depremde yok olduğunu, doğal kaynakların zarar gördüğüne de işaret eder. Bu yönüyle aslında tarihte yaşanan depremlerin etkilerinin günümüz depremleri ile benzerlik gösterdiğini de söylemek mümkündür. Tam da bu noktada Mikhail kroniğinde deprem sırasında doğal kaynakların nasıl yer değiştirdiğine şöyle yer verir:

“Bu zelzele, Taberiye şehrini, İsa adlı bir adamın evinden başka, kâmilten tahrip etti. Burada, otuz Yahudi sinagogu ve birçok tabii güzellikte olan şeyler yıkıldı. Hazreti Davud'un oğlu Hazreti Süleyman tarafından inşa edilmiş olan hayret edici binalar olan kaplıcalar devriliş yıkıldı. Burada, müşhil bir su membaı vardı. Bunun üzerinde hayret edici binalar ve etrafında, deva aramaya gelenler için oteller yapılmıştı. Burada, sanatkârane yapılmış topraktan testiler vardı. Bunların her birinin üzerinde, suyu içenlerin karnının kaç defa işleyeceği yazılmış olup, herkes, karnının kaç defa işlenmesini istediğine göre testiyi seçerdi. Bütün bu binalar kayboldu. Tabor dağının yakınında bulunan bir köy, bütün ev ve diğer binalarla beraber, yerini değiştirip dört mil uzağa atıldı fakat ne binalardan tek bir taş düştü ne bir insan ne de bir hayvan öldü. Eriha'nın yakınında bulunan bir memba, yerini değiştirip altı mil uzağa gitti. Menbiç'de, zelzele, adet merasimi esnasında vuku buldu. İnsanlar ve hayvanlar yıkılan büyük kiliselerin ve duvarların altında can verdiler. İstanbul'da, imparatorların heykelleri, birçok binalarla beraber devrildi. İznik ve diğer bazı şehirlerde de aynı şey meydana geldi.”²⁴

Mikhail Orta Çağ'da yaşanan depremleri ele alırken deprem öncesinde meydana gelen hava, rüzgâr, güneş ve yağış durumuna dair de değerlendirmelerde bulunur. Buna göre depremler meydana gelmeden önce gündüz gökyüzünde bir yıldız görüldüğünü ve gece ise çok sayıda parıltılı yıldızların belirmesinin ardından depremin yaşandığı şöyle ifade edilmiştir;

“...Bu zamanda, Mart ayından Nisan ayına kadar devam eden büyük alametler görüldü. Havadan toz ve toprak yağdı ve gündüz gece gibi oldu. Sonra, şimalde, alevli buluttan üç sütun görüldü ki bunlar üç gün gökyüzünde kalıp yukarı çıkıyor ve aşağı iniyordu. Bundan sonra da, ay büyüklüğünde olan meçhul bir yıldız görüldü. Bu yıldız, her sabah şarktan doğup garbe doğru gidiyor ve bütün gündüz görünüyordu. Her gece, birçok parıltılı yıldızlar Samanyoluna karşı uçuşuyorlardı. Bundan sonra, şiddetli zelzele oldu. Toprak yarıldı ve kan gibi kırmızı sular fişkırdı. Bunu müteakip, denizde müthiş bir fırtına koptu. Dalgalar göklere kadar yükseliyor ve sular, kazanda olduğu gibi kaynıyordu. Sahilde bulunan birçok

²³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.87-88.

²⁴ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XVIII.

insan, şimşeklerin çakması yüzünden öldüler. Amonoğulları'na ait olup denizde bulunan bir kale ile Hazreti Süleyman'ın günlerinde yapılmış olan kaplıca yıkılıp sulara karıştı. Bundan sonra, şiddetli kıtlık ve öldürücü bir boğaz hastalığı çıktı. Busra şehrinde günde yirmi bin adam ölüyordu. Duyduğumuza göre, Madian memleketinde, maymunlar kudurup, insan ve hayvanlar arasında birçok telefata yapmışlardır...²⁵

Günümüzde olduğu gibi Orta Çağ'da yaşanan depremler sonucu da bazı yerlerde kaymalar olduğu kroniklere yansımıştır. Buna göre dağların yaklaşık 3 mil uzağa gittiğini ifade eden Mikhail, ortaya çıkan bu durum nedeniyle insanların büyük bir korku yaşadığına işaret eder;

“765 tarihinde, Horasan mıntkasında çok şiddetli bir zelzele oldu. Zelzele neticesinde, bir dağ takriben üç mil uzağa gitti. Bu dağın toprağı killi oldu, dağ yıkıldı ve dağıldı. Aynı yılın mayıs ayında, güneş Boğa burcunda iken, kuyruklu bir yıldız aynı burcun içinde görüldü. Bu, bir sütuna benziyordu ve kuyruğu cenuba doğru yükselmişti. Yirmi gün içinde güneşten biraz ileri gitti. Üç gün, güneşin mihveri içinde, kırk gün de arkasında kaldı. Bu manzaraya karşı herkes büyük korku içine düştü. Çekirge, muazzam sürülerle gelip büyük bir tahribat yaptı. Şiddetli bir zelzele oldu ve büyük bir ovanın içinde, Kâhinlerin tapındıkları put ortaya çıktı.”²⁶

Süryani tarihçi Abû'l-Farac da Horasan'da meydana gelen bu depremden bahseder. Tarihçi Abû'l-Farac 765 yılında Horasan'da son derece şiddetli bir depremin meydana geldiğini ve bu depremin bir dağı yerinden oynatarak 3 mil²⁷ öteye götürecekt kadar güçlü olduğunu kaydetmiştir.²⁸ 768-9 yılında ise bu kez Harran yakınında yıkıcı bir deprem yaşanmıştır.²⁹

Kroniklerde neredeyse yıldan yıla kaydedilen felaketlerden biri olarak öne çıkan depremin, IX. yüzyılda pek çok noktada yaşandığı ve etkilerinin de benzer şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

“(809) Bu zamanda, Trakya mıntkasında büyük bir zelzele oldu. Birçok köy ve büyük kiliseler bu afetin yüzünden toprağa gömüldüler...(809) Leon'a oğlu Aleksandros halef oldu ve bir yıl hüküm sürdü. Bu, sihribazlığa ve büyücülüğe kapılmış bir adamdı. Bunun zamanında, Trakya'da zelzele vuku buldu ve birçok kilise ve diğer binalar, yanlan toprağın içinde kayboldu.”³⁰

²⁵ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XVIII.

²⁶ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XX.

²⁷ Bir uzaklık ölçü birimi olarak karada 1 mil 1609, denizde bir mil 1852 metre olarak kabul edilir. TDK, 14.09.2023.

²⁸ Abû'l-Farac, *Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus Abû'l-Farac Tarihi)*, Cilt I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1945, s.200.

²⁹ Segal, a.g.e., s.268.

³⁰ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XLII.

Kroniklerde yer alan bilgilere bakıldığında neredeyse yaşanan her deprem öncesinde bir salgın veya kıtlık gibi felaketin de meydana geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre IX. yüzyılda meydana gelen bir depremin ardından çekirge istilası nedeniyle yaşanan kıtlığa şöyle yer verilmiştir:

“811 tarihinde, Nikephoros bir Romalı tarafından öldürüldü. Aynı senenin Haziran ayının 23'ünde, Misis'te şiddetli bir zelzele oldu. Şehrin surları yıkıldı ve evlerin büyük kısmı, aynı mıntukanın üç köyü ile beraber harap oldu. Bu şehrin yanından geçen Ceyhun Nehri altı saat müddetle durdu ve kayıklar toprağın üstünde kaldılar. Aynı yılda çekirge de ortaya çıktı ve memleketin her türlü mahsulünü mahvetti.”³¹

IX. yüzyılda meydana gelen depremler sırasında bazı doğaüstü olayların yaşandığına da yer verilmiştir. Buna göre dağın Fırat'ın içine düştüğü için nehrin yukarı doğru akmasına neden olduğu, yeni su ve petrol kaynaklarının ortaya çıktığı da ifade edilmiştir;

“(812) Bu zamanda şiddetli bir zelzele oldu. Kolat Dağları birbirine dokundular. Dağın birisi yıkılıp Fırat'ın içine düştü ve suyun akışını bir gün durdurdu. Nehir yukarıya doğru akıyordu. Birçok dağ devrildi ve birçok su ve katan ve petrol kaynakları açıldı. Birçok çeşme de kurudu.”³²

Benzer bir durumun IX. yüzyılda bu kez beş yıl sonra meydana geldiğine işaret eden Mikhail bir önceki depremde olduğu gibi bu depremde de dağların yerinden oynadığını belirtir.³³ Abû'l-Farac'a göre, 865 yılında Antakya vilayetinde şiddetli bir deprem meydana gelmiş ve 1.500 büyük bina tahrip olmuştur. Söz konusu deprem şehir suru üzerindeki 90 kuleyi yıkmıştır. Depremin sarsıntılarının bütün Suriye ve birçok şehirde Latakia, Cebele ve Laodicea'yı tahrip ettiği ve çok sayıda insanın telef olduğu kaydedilmiştir.³⁴

885 yılında Tarsus'ta şiddetli bir depremin yaşandığına değinen Abû'l-Farac, depremden dolayı Mısır'daki Ulu Cami ile çok sayıda konak ve sarayın yıkıldığına yer vermiştir. Depremin ardından şehirde veba salgınının çıktığını ve bir günde 1.000 cenazenin götürüldüğünü belirtmiştir. Mikhail'in kroniğinde sıklıkla bahsetmiş olduğu üzere Abû'l-Farac da salgının ardından Bağdat'ta kıtlığın ortaya çıktığını da belirtmiştir.³⁵

Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi bakıldığında X. yüzyılda da yine bir depremin meydana geldiği görülmektedir. Söz konusu depremde

³¹ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXV.

³² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXVI.

³³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXVIII.

³⁴ Farac, a.g.e., s.232.

³⁵ Farac, a.g.e., s.241.

İstanbul'da Ayasofya kilisesinin yıkıldığını kaydeden Mateos'a göre bu deprem 986 yılında meydana gelmiştir.³⁶ Daha sonra XI. yüzyılda Süryani Mikhail'in de sıklıkla bahsettiği gibi bazı doğüstü olayların meydana geldiğini kaydeden Mateos, gökte, felâketleri ve dünyanın sonunu işaret eden aleve benzer bir yıldızın belirdiğini kaydetmiştir. Bu dönemde her yerde şiddetli zelzelelerin olduğunu ve birçok kişinin dünyanın sonu geldiğini sandığına yer verir. Bu depremde herkesin Tufan zamanında olduğu gibi titremeye başladığını, korku ve dehşet yüzünden, günahlarını çıkartmağa başladığını yazar. XI. yüzyılda meydana gelen bu depremde çok sayıda insan ve hayvanın telef olduğuna da işaret etmiştir.³⁷

XI. yüzyılda bir diğer depremde Abul Farac tarafından kaydedilmiştir. Buna göre 1007 yılında Bağdat'ta Dinever şehrinde büyük bir deprem meydana gelmiş, birçok bina yıkılmış ve deprem nedeniyle 16.000 kişi toprak altında kalmıştır.³⁸

Mikhail'in kroniklerde depremden bahsettiği bir diğer şehir de Malatya olmuştur. Buna göre XI. yüzyılda yaz aylarında Malatya'da meydana gelen deprem öncesi çok sert bir rüzgârın estiği ve ardından depremin meydana geldiği belirtilmiştir.³⁹ XI. yüzyılda meydana gelen depremlerle paralel olarak farklı bölgelerde de çeşitli depremler yaşanmıştır.⁴⁰ Örneğin 1042 yılında Tebriz'de yaşanan bir depremde şehrin kale, sur, hamam ve saraylarının yok olduğu ve 50.000 kişinin enkazda can verdiği görülmektedir.⁴¹

1045 tarihinde meydana gelen deprem Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi de yer almıştır. Bu depremin Erzincan bölgesine meydana geldiğini ve buradaki birçok kilisenin temelinden yıkıldığını ve şehrin tamamen harap olduğuna değinir. Mateos, Erzincan depreminde toprağın yarıldığını, erkek ve kadınların toprağın derinliklerine yuvarlandıklarını ve bunların derinliklerden gelen acı feryatlarının günlerce işitildiğini belirterek depremin yıkıcı etkilerine yer vermiştir.⁴² Süryani Mikhail ise XI. yüzyılda meydana gelen Erzincan depreminde bir şehrin nasıl tamamen suya gömüldüğüne şöyle yer verir;

³⁶ Mateos, a.g.e., s.41.

³⁷ Mateos, a.g.e., s.47.

³⁸ Farac, a.g.e., s.279.

³⁹ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XLV.

⁴⁰ Mikhail II. Cilt, s. 18.

⁴¹ Farac, a.g.e., s.298.

⁴² Mateos, a.g.e., s.81-82.

“...(1045) Bu zamanda, Erzincan Ermeni şehri, suya gömüldü. Yalnız, dindâr ve yardımsever bir adam olan Kirakos adlı birisinin evi, bir de ölüleri koymaya mahsus olan bir ev açıkta kaldı. Aynı yılda, şiddetli bir zelzele meydana geldi...”⁴³

Urfalı Mateos XI. yüzyılda Mart 1054 tarihinde Antakya’da yıkıcı etkileri olan bir depremin de yaşandığını kaydetmiştir. İlk depremde bütün şehrin sarsıldığını, daha ziyade kilise ve diğer konutların zarar gördüğüne ancak can kaybı olmadığını, fakat 6 saat sonra gerçekleşen depremde 10.000 kişinin hayatını kaybettiğine yer verilmiştir.⁴⁴

Orta Çağ’da meydana gelen depremlerin öncesinde ve sonrasında bazı doğüstü olayların yaşandığı daha önce belirtilmişti.⁴⁵ Buna göre 1085 yılında meydana gelen deprem öncesinde de kıtlığın yaşandığı ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğine değinildiği görülmektedir.

Yine Urfalı Mateos Vekayinâmesinde 1092 tarihinde Antakya’da büyük bir depremin meydana geldiğini ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini kaydetmiştir.⁴⁶ Urfalı Mateos XI. yüzyılda meydana gelen depremden bahsederken, insanların derin bir uykuya dalmış olduğu sırada depremin meydana geldiğini aynı zamanda müthiş bir gürültünün koptuğuna değinmiştir. Bütün dünyanın sarsıldığını ve yeryüzünün şiddetle titrediğini, kayaların yarıldığını ve tepelerin çatladığını belirten Mateos, depremde dağlarla tepelerin şiddetle çınlayarak adeta canlı hayvanlar gibi sesler çıkardıklarını ifade etmiştir. Dağların çıkardığı sesi, bir ordunun çıkardığı gürültüye benzeten Mateos, depremi “Tanrının gazabı” olarak değerlendirmiş ve bu seslerin, zelzeleden sonra da geceleyin bir saat kadar işitildiğine yer vermiştir. Benzer şekilde Abû'l-Farac da depremler sırasında korkunç ve tüyler ürpertici seslerin meydana geldiğine yer vermiştir.⁴⁷

Benzer şekilde XI. yüzyılın sonlarına doğru Antakya’da büyük bir depremin yaşandığını kaydeden Mikhail, depremin ardından şehirde yeni bir yer altı evinin ortaya çıktığını da belirtmiştir;

Grek imparatoru Aleksios, onlara yol vermedi. Onlar da, şehri Greklerin elinden almaya karar verdiler. Bunlar, 1090’dan 1097 tarihine kadar, yani yedi sene İstanbullulara karşı muharebe etmekle meşgul oldular. Frankların İstanbul’u muhasara ettikleri esnada, Antakya, bir zelzele yüzünden yıkıldı. Yıkılan bir

⁴³ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.21.

⁴⁴ Mateos, a.g.e., s.98-99.

⁴⁵ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.38.

⁴⁶ Mateos, a.g.e., s.176-177.

⁴⁷ Mateos, a.g.e., s.255; Farac, a.g.e., s.232; Kaya ve Kıyılı, a.g.m., s.405.

kulenin temelleri altında, içinde büyük tunç heykeller bulunan bir yeraltı evi ortaya çıktı⁴⁸.

Mikhail'in adı geçen kroniğinde Orta Çağ'da Maraş depremiyle ilgili ilk veriler ise XI. yüzyıla aittir. Bilindiği üzere bu bölge tarihte aynı zamanda başta Ermeni ve Haçlı kontluklarının da yaşadığı, pek çok farklı medeniyet ve kültüre de ev sahipliği yapmış zengin tarihi bir dokuya sahiptir.⁴⁹ Maraş ve çevresi tarihsel süreçte uzun savaşlara sahne olmuş bir bölge olmanın yanı sıra çok sayıda depremle sıklıkla kaynaklarda yer almıştır. Maraş şehri ve civarı bu nedenle geçmişte pek çok defa tahrip olmuş ve sonrasında yeniden imar edilmiş bir bölgedir. Maraş şehrinin ilk kurulduğu yeri Hamdânoğulları'ndan Seyfûddeve el-Hamdânî, ikinci yerini ise Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey değiştirmiş, daha sonra şehrin bugünkü yerleşim yerine ise Dulkadirliler zamanında geçildiği ileri sürülmüştür.⁵⁰ Süryani Mikhail 29 Kasım 1114 tarihinde Maraş'ta bir deprem yaşandığını ve bu deprem ile Maraş şehrinin tamamen toprağın altına gömüldüğünü belirtir. Benzer şekilde Urfalı Mateos da Maraş depreminde şehirdeki hiç kimsenin kurtulamadığını kaydetmiştir. Söz konusu dönemde yani Maraş'ta 40.000 kişinin yaşadığı ve depremle birlikte bu nüfusun tamamının yok olduğu ileri sürülmüştür. Bu depremin ayrıca Elbistan, Sis, Keysun, Sümeyyat (Samsat), Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Raban, Urfa, Antakya, Harran, Halep, Azaz, Esarib, Zerdana ve Balis'i de etkilediği ifade edilmiştir.

Bu şehirlerin yanı sıra Maraş depremi Suriye'yi de etkilemiştir. XI. yüzyılda meydana gelen depremin merkezi Maraş olsa da Halep, Suriye ve çevre şehirlerde yoğun bir biçimde hissedildiği ve pek çok yerde hem can hem mal kaybına neden olduğu kaydedilmiştir. Depremin ardından karın yağmaya başladığı ve her tarafın karla kaplandığı da ifade edilmiştir.⁵¹

Görüldüğü üzere Maraş'ın XII. yüzyılda karşı karşıya kaldığı depremin 2023 depremi gibi son derece yıkıcı etkileri olmuştur. Tarihi kaynaklarda sırf bu nedenle şehrin adının Arapça *zelzele*, *titreme* anlamına gelen *re'aşa*

⁴⁸ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.39-40.

⁴⁹ Söz konusu dönemde Urfa Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği dâhilinde yoğun bir Yakubî ve Ermeni nüfusun yaşadığı, özellikle Ermenilerin, Türkler ile Bizanslılara karşı bölgeyi ellerinde tutmaya büyük gayret gösterdikleri ve Kilikya topraklarının bu dönemde Antakya ile sınırlı olduğu bilinmektedir, detaylı bilgi için bkz. Aydın Usta, "Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C.LXXVII/S.279, 2013, s.382.

⁵⁰ Kaya, a.g.m., s.857-890.

⁵¹ Muharrem Kesik, "Maraş Depremi (1114)", *Tarih Dergisi*, C.42, 2005, s.43-46.

fillinden türeyerek titreme-zelzele yeri anlamında Maraş'a dönüştüğünü ileri sürülmüştür.⁵²

Araştırmacılara göre Maraş şehrinin ismi Asur metinlerinde "Markasi (Marajı)" olarak geçmektedir. Şehrin Roma, Bizans ve Ermeni kaynaklarında "Kaisereia Germanicia, Germanikeia, Germanig" olarak zikredildiğini belirten kaynaklara göre Maraş, Roma hâkimiyetine girdikten sonra bir dönem imparator Gaius Caesar Germanicus veya onun babası Germanicuaikos (Caligua) onuruna Kaisereia Germanikeia olarak anılmıştır. Daha sonra bu ismin Bizans Devleti döneminde de ise Germanikeia olarak kullanıldığını belirten araştırmacılar, halkın bu ismi benimsememesi nedeniyle sonradan ortadan kalktığı ileri sürülmüştür. Daha çok Marassion adının kullanıldığını, zamanla bu ismin Arap ağzında Maraş'a dönüştüğü ayrıca şehrin İslâm hâkimiyetine girdikten sonraki dönemlerde de Maraş isminin kullanıldığı kaydedilmiştir.⁵³

XII. yüzyılda bu kez Malatya'da depremlerin yaşandığını kaydeden Mikhail, Malatya depreminin kış ayında ve birçok kez meydana geldiğini dile getirmiştir;

"Danişmend tarafından yapılan üç yıllık muhasara esnasında, Malatya'da şiddetli bir açlık zuhur etti. Merzubanların⁵⁴ buğdayı, "modius"u⁵⁵ bir dinara satılıyordu. 1103 tarihinde, Büyük Perhiz'in başlangıcı sırasında, yani, Şubat'ın ilk haftası içinde, her yerde ve her gün birçok zelzele meydana geldi."⁵⁶

Mikhail kitabında XII. yüzyılda da çok sayıda depremin yaşandığına yer verirken, yine önceki depremlerde olduğu gibi bu yüzyıldaki depremler öncesinde doğaüstü olayların yaşandığını ve ardından ciddi etkileri olan depremlerin meydana geldiğini kaydetmiştir;

"(1118) Haziran ayının başlangıcında, bir kuyruklu yıldız görüldü. Bu yıldızın mızrağa benzeyen kuyruğu Şarka doğru uzanmıştı. Yıldız, her gün ilerleyerek, 15 gün gökyüzünde kaldı. Aynı yılın Eylül ayında, şiddetli bir zelzele meydana geldi ve birçok yerlerde mühim tahribat meydana geldi."⁵⁷

Mikhail'in I. Cildinde olduğu gibi II. Ciltte de doğrudan depremin konu edinildiği başlıkların olduğu görülmektedir. Buna göre II. Ciltte yer alan FASIL XVI'da "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bir bölümün

⁵² Kaya, a.g.m., s.857-890.

⁵³ Kaya, agm., s.858.

⁵⁴ İran'da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvan, TDV, E.T.14.09.2023.

⁵⁵ Roma ölçü birimi.

⁵⁶ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.49.

⁵⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.57.

yer aldığı görülmektedir. Bu başlıklar aynı zamanda 6 Şubat 2023'te yaşanan Pazarcık merkezli yaşanan ve on ili vuran depremle benzer şekilde tarihte benzer bir depremin yaşandığını ve aynı bölgeleri etkilediğini, yani bölgenin depremselliğini göstermesi açısından önemlidir;

1115'nci yılın İkinci Teşrin ayının 29'unda, Pazar günü sabah erken çok şiddetli bir zelzele oldu ve Maraş şehri kâmilten toprağa gömüldü. Şehrin temelleri havaya uçtu, binalar da yere döküldü. Maraş, kendi sekenesinin mezarı oldu ve bunu görenler dehşet içine düştüler. Bu zelzele esansında, Keysun'un Mar Jean ve Kırk Şehid kiliseleri yıkıldı. Keysun piskoposu Dionysius'un himmetiyle bu kiliseler tekrar inşa edilmiştir. Bu zelzele neticesinde Samsat da haraba oldu. Şehirde, birçok insan meyanda, Gerger kalesinin senyörü Konstantinius da öldü. Bütün bu şehirlerde ve köylerde, binaların büyük bir kısmı yıkıldı. 1116 tarihinde, kesif bir sis ve karanlıktan sonra, şiddetli bir fırtına çıktı ve binalarla taşlar ve ağaçlar devrildi.⁵⁸

Benzer şekilde Urfalı Mateos da 1125 tarihinde çok büyük bir depremin meydana geldiğini ve o dönemde sadece Franklara ait yerlerin harap olduğunu belirtmiştir. Samsat, Hısn-ı mansur, Keysun, Raban ve Maraş şehirlerinin bu depremle yok olduğunu kaydeden Mateos Maraş'ta yaklaşık 40,000 insanın öldüğünü ve bu çok nüfuslu şehirde felâketten hiç kimsenin kurtulamadığını kaydetmiştir. Depremin Sis şehrinde de meydana geldiğini ve çok sayıda insanın burada da hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.⁵⁹

XII. yüzyılda Maraş'ta meydana gelen depremin sabah saatlerinde meydana geldiğini kaydeden Mikhail, Samsat ve Maraş'ın çok kötü etkilendiğini ve insanların dehşete düştüğünü kaydetmiştir. Mikhail eserinin II. Cildinde XII. yüzyılda yine bir depremin yaşandığını ve ardından çekirge istilası nedeniyle insanların kıtlık yaşadığını dile getirmiştir. Benzer bir durumun X. yüzyılda yaşandığı Abul Farac tarafından da dile getirilmiştir.⁶⁰

"...1120'nci yılın İkinci Kanun 1'ine tesadüf eden perşembe günü, saat üçte, şiddetli bir zelzele oldu ve birçok yer yıkıldı. Bu zamanda, Kudüs'te büyük bir açlık oldu. "Dâwiyah", yani "ilahi" olarak adlandırılan "ferrerler" adetlerine göre, fakirlere yiyecek dağıttılar. Bunların biriktirmiş oldukları buğday bitmeye yüz tutunca, kâhyalar, şefleri ve direktörleri sıkıştırdılar. İçeri girince, ambarların boşaltılmış olduğunu ve içlerinde ancak az bir şey kalmış olduğunu gördüler. Onlar, birbirlerine: "Bundan fakirlerin payını çıkarsak esasen bize mühim bir şey kalmayacaktır ve sonra biz de onlarla beraber açlıktan öleceğiz" dediler. Şefler

⁵⁸ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s. 60-61.

⁵⁹ Mateos, a.g.e., s.255-256.

⁶⁰ Farac, a.g.e., s.259.

hepsi de bu fikre iştirak edip, kalamı aynen eşit olarak dağıtmaya karar verdiler. Çöllerde binlerce insanı birkaç ekmekle doyuran Allah, onların yardımına geldi. Kâhyalar içeri girince, bütün ambarları ağızlarına kadar buğday, arpa ve şarapla dolu olarak buldular. Bu mucize, Allah'ın şerefi için her yerde ilan edildi. 1120'nci yılın İkinci Kanun ayının ilk günlerinde, İstanbul'da yangın çıktı ve on bin ev ve dükkân mahvoldu. Aynı yılın mayıs ayında, Malatya'ya çekirge gelip mahsulün bir kısmını yedi. Sık sık yapılan toplu dualar sayesinde, çekirgenin ağzı bağlandı ve bunlar hiçbir şey yemeyerek mahvoldular. Fakat yumurtlamış olduklarından, az zaman sonra çekirge tekrar ortaya çıktı, ağaçları ve üzüm asmalarını biraz kemirdi ve çok geçmeden kayboldu.⁶¹

Mikhail eserinde depremlerden bahsederken bazı bölgelerde yaşanan depremlerin birden fazla defa devam ettiğine de yer vermiştir. Bu husus günümüz açısından değerlendirildiğinde artçı depremler olarak yorumlanabilir. Zira bu depremlerle birlikte kocaman kayaların yerlerinden oynadığı, Fırat'a yuvarlandığı, sarsıntuların gece ve gündüz devam ettiğine de yer verilmiştir;

1122'nci yılın Birinci Kanun ayının 18'inde, bir zelzele oldu. Yer sarsıntısı, gece ve gündüz dörder defa olarak devam etti. Zelzele esnasında, Samkha bölgesinde, kayalar devriliş Fırat'ın içine döküldüler. Birçok yer toprağa gömülüp halkın mezarı oldu. 1123 tarihinde, her yerde kuraklık oldu ve bilhassa şark taraflarında büyük bir açlık meydana geldi.⁶²

XII. yüzyılda bu kez yaşanan şiddetli kışın ardından bir depremin yaşandığını kaydeden Mikhail, 1128 tarihinde iki depremin meydana geldiğini ve sonrasında yeryüzündeki sarsıntının kırk gün devam ettiğini ifade etmiştir;

Bu yılda, yani 1127 tarihinde, çok şiddetli bir kış oldu. Yabani ve ehli hayvanlar telef oldu. Aynı yılın Şubat ayında, zelzeleler de meydana geldi. 1128'nci yılın İkinci Teşrin ayında, gündüzün ve geceleyin, ikişer defa zelzele oldu. Yeryüzü kırk gün gece sarsıldı. Günün sekizinci saatinde, etrafa şualar serpen bir yıldız görüldü. Yıldız parlaktı fakat gitgide duman gibi söndü ve düştü.⁶³

Kroniklerde yer alan bilgilere göre Orta Çağ'da yaşanan bir diğer deprem 1133 tarihinde Kıbrıs'ta meydana gelmiştir. Kıbrıs depreminin ardından adada iki yıllık bir kuraklık dönemine girildiği kroniklerde şöyle dile getirilmiştir;

1133'ncü yılın Şubat ayının 3'ünde, geceleyin bir zelzele oldu. Ağustos ayının 2'sinde güneş tutuldu. Eylül ayında, gündüzün bir zelzele oldu. Akşam da şiddetli bir gürültü çıktı. Bunu müteakip, ateşe benzer korkunç bir nişane belirdi. Bundan

⁶¹ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.70.

⁶² Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.74-75.

⁶³ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s. 90.

sonra, iki yıl kuraklık oldu ve birçok yerde açlık hüküm sürdü. Açlık bilhassa Kıbrıs Adası'nda çok şiddetli oldu ve bu felakete maruz kalan Hristiyanlar, Büyük Perhiz günlerinde et yediler.⁶⁴

XII. yüzyılda Ermenistan ve Horasan'da şiddetli depremlerin yaşandığını kaydeden Mikhail, bu depremde aralarında Doğodaf ve Kaşgar gibi şehirlerin de olduğu pek çok şehrin yok olduğunu ve çok sayıda insanın telef olduğuna dikkat çeker;

1135'nci yılın Temmuz ayının son günlerinde, şiddetli bir zelzele oldu. Bundan başka, geceleyin, dolunay esnasında, bir yıldızın süratle ilerleyip aya kadar geldiği ve içine battığı görüldü. Ağustos ayında, diğer iki yıldız da aynı surette görüldü ve nihayet düştü... Aynı yılın içinde, Büyük Ermenistan'da şiddetli bir zelzele oldu ve Doğodaf denilen bir şehir yıkıldı. Aynı yılın kışı çok sert oldu. Malatya muntikasına kar yağdı ki bu görülmemiş bir şeydi... 21 Temmuz gecesinde, alev benzeyen bir ışık şarktan garbe geçti ve ayla yıldızların ışığı sönmüş gibi oldu. Bunu müteakip korkunç bir gürültü işitildi. Horasan'ın dış muntikasında bulunan Kaşgar şehrinde, bir Cuma günü, Müslümanlar büyük camide namaz kılmakta iken, aniden şiddetli bir zelzele oldu. Toprak yarıldı ve insanlar diri diri gömüldüler. On binden fazla adam telef oldu.⁶⁵

Mikhail'in kroniklerinden hareketle XII. yüzyılda depremlerin sıklıkla yaşandığını söylemek mümkündür. 1139 tarihinde meydana gelen depremde Bizah ve Halep'in bu kez depremden ciddi anlamda etkilendiği ve çok sayıda kulenin yıkıldığı bilgilerine yer verildiği görülmektedir.⁶⁶

Kroniklerde dikkat çeken bir diğer husus ise Orta Çağ'da Bursa'da yaşanan depremdir. Çok sayıda insanın hayatını kaybettiği Bursa depreminin ardından da şehrin doğal kaynaklarının kuruduğu ve üç gün arayla tekrar bir depremin yaşandığı da kaydedilmiştir;

1144'ncü yılın İkinci Teşrin ayının 26'ncı günü olan Cuma sabahı, bir zelzele meydana geldi. İmparatorluk şehri olan İstanbul'un yakınında bulunan Bursa adlı şehirde binalar ve halk arasında telefata oldu. Şehrin içinden akan nehir tamamen kurudu. Üç gün sonra, sağ kalmış olanlar dua etmekte iken, tekrar zelzele oldu ve nehir tekrar ortaya çıkıp akmaya başladı.⁶⁷

Daha önce belirtildiği üzere Orta Çağ'da yaşanan depremlerin hangi bölgelerde meydana geldiğine ve ne sıklıkta olduğuna dair kronikler önemli veriler sunmaktadır. Örneğin 840 tarihinde Erzurum'da bir depremin yaşandığını belirten Abu'l Farac, söz konusu depremin etkisinin çok yüksek olduğunu ve bu nedenle burada yer alan surlardan 18 kulenin

⁶⁴ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.100-101.

⁶⁵ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.109-110.

⁶⁶ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.118.

⁶⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.124.

düştüğünü ve 200 kişinin ise hayatını kaybettiğini belirtmiştir.⁶⁸ Bu açıdan bakıldığında Mikhail kroniklerinde XII. yüzyılda Suriye’de de bir depremin meydana geldiğini ve çok sayıda insanın telef olduğunu kaydetmiştir. Benzer şekilde Amin Maalouf’a göre de bütün Haçlı Seferleri boyunca şiddetli depremler meydana gelmiş ve Suriye’yi adeta harabeye çevirmiştir. 1157 tarihindeki deprem bunların en büyüğü olsa da neredeyse depremin olmadığı tek bir on yıl dahi yaşanmamıştır⁶⁹. Suriye depreminde hayatta kalanların şehri terk ettiğini belirten Mikhail, bu depremde en fazla hangi şehirlerin zarar gördüğüne şöyle yer verir;

“(1158) Bu yılda, Suriye’de şiddetli yer sarsıntıları oldu ve birçok yerler yıkıldı. Hama’da, iç kale ve bütün evler, ihtiyarla kadın ve çocuklarının üzerlerine yıkıldı ve on binlerce insan telef oldu. Şeyzer’in iç kalesi kâmilten yıkıldı ve yalnız bir kadınla bir harem ağası kurtuldular. Humus halkı dehşet içine düştü. Bunlar, şehirden dışarı kaçarak kurtuldular. Bunların evleriyle iç kale yıkıldı. Halepliler de dışarı çıkıp günlerce şehrin dışında kalmak suretiyle kurtuldular. Bunların evleri yıkıldı ve halktan yalnız beş yüz kişi telef oldu. Kefartab’da ve Apamée’de de aynı şey oldu ve tek bir kişi kurtulmadı. Zelzele Rehabot’a kadar birçok yerlerde aynı şiddetle devam etti. Frankların şehirlerinden Hısn-el Ekrad ile Arqa kâmilten harap olundular. Lazkiye’de, yalnız büyük kilise yıkılmadı ve içinde bulunanlar kurtuldular. Bu şehirde, toprak yarıldı ve çamurla dolu derin bir çukur meydana çıktı. Çamurun ortasında, ayakta durmuş vaziyette bir dökme heykel vardı. Antakya’nın ve Trablus’un büyük bir kısmı da zelzeleden harap oldu.”⁷⁰

Benzer şekilde Urfalı Mateos’da yakın tarihlerde 1157 yılında Halep’te bir depremin yaşandığı ve meydana gelen bu depremlerin on dört gün sürdüğü belirtilmiştir.⁷¹

Mikhail’in I. Cildindeki başlıklardan farklı olarak II. Ciltte depreme dair daha fazla başlığın olduğu görülmektedir. II. Ciltte bu kez FASIL XLXVII’de “Halep’i harap eden büyük zelzele ve diğer olaylar” başlıklı bir bölümle Mikhail, XII. yüzyılın sonlarına doğru Halep’te depremin yaşandığını ancak Trablus, Antakya, Dımaşk, Humus, Hama gibi yerlerin bu depremden etkilendiğine yer vermiştir. 1170 tarihinde yaşanan bu depremi şimdiye kadarki en yıkıcı deprem olarak kaydeden Mikhail, deprem sırasında çok sayıda kilise, bina ve konutun da yıkıldığını ve bu depremin halk tarafından işlenen günahların cezası olarak görüldüğünü

⁶⁸ Farac, a.g.e., s.229.

⁶⁹ Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul, 1998, s. 349.

⁷⁰ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.182.

⁷¹ Mateos, a.g.e., s.316.

yazmıştır.⁷² Segal'e göre ise Orta Çağ'da insanların yaşadıkları bu olumsuzlukları ve felaketleri bir ceza olarak değerlendirmeleri, konuyu dinsel inançlarının, geleneksel görüşlerinin teşkil ettiği bir anlama ve açıklama modeli içinde değerlendirmelerinin temelinde felaketi kendileri için anlaşılabilir ve tahammül edilebilir kılmanın önemli bir payı vardır.⁷³

Benzer şekilde Orta Çağ'da yaşanan depremler bazı kaynaklarda ise sadece Haçlıların elinde olan yerlere zarar verdiği de ileri sürülmüştür. Bu nedenle depremin Tanrı'nın çizmiş olduğu yolun terk edilmesi ve yanlış yollara sapılması nedeniyle meydana geldiği konusunda yaygın bir inanın olduğu görülmektedir.⁷⁴ Yine Orta Çağ'da VII. ve VIII. yüzyılda Suruç'ta da yaşanan pek çok depremin ardından benzer bir düşüncenin ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin 748-749 ile 755-756 yıllarında Urfa ve Suruç'ta yaşanan ve bölgede etkisi oldukça şiddetli hissedilen depremlerin ardından dönemin Hıristiyan ruhanilerinden Patrik Diyonosios'un insanların işlemekte oldukları günahlar nedeniyle depremlerin yaşandığını dile getirdiği ve Allah'ın insanları cezalandırmak için gönderdiği bir ceza olarak depremi yorumladığı görülmektedir.⁷⁵

Orta Çağ'da farklı zamanlarda meydana gelen depremlerin zaman zaman Yahudilerle ilgili olduğu ileri sürülerek bir bağ kurulmaya da çalışılmıştır. Örneğin 1348 depremi ile ilgili olarak Yahudilerle kurulan bu bağ aracılığıyla Yahudiler ötekileştirilmiş ve deprem tıpkı XIV. yüzyılda meydana gelen Büyük Veba Salgınında olduğu gibi Avrupa'daki Yahudilere karşı bir takip ve av sürecine dahi neden olmuştur.⁷⁶

Orta Çağ'da yaşanan depremler sırasında insanların korunmak amacıyla ne tür tutum ve davranışlar sergilediklerine dair de önemli ipuçlarının kroniklerde yer aldığı görülmektedir. Örneğin XII. yüzyılda meydana gelen bir depremde herkesin yere kapadığı ve deprem geçene kadar olduğu yerden hareket etmedikleri de yine kroniklerde yer almıştır;

(1170) Aynı yılın yaz mevsiminde, Haziran 29'da Paulus ve Petrus Yortusu gününde, saat 3'de, çok şiddetli bir zelzele oldu. Dünya, temelinden sarsıldı ve

⁷² Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.211-213.

⁷³ Segal, a.g.e., s.15.

⁷⁴ Usta, a.g.m., s.389-390.

⁷⁵ Mehmet Sürek, Orta Çağda Suruç (11.-13. yy), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.50-51.

⁷⁶ Haydar Akın, "Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, C.46, 2018, s.247-296.

sanki yukarı çıkıp aşağıya düşecekti. Yeryüzü, saat 9'a kadar çalkalandı. O, esnada, biz, Messe Ayini yapılmakta olan Mar Hananya Manastırı'nda bulunuyorduk. Derhal yere kapandık ve Allah'ın hiddeti geçinceye kadar kimsenin kiliseden çıkmamasını emrettik. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, (zelzelenin) geçeceğini ümit etmiyorduk, çünkü herkes dünyanın sonunun gelmiş olduğunu zannediyordu. Fakat saat 9'da, rahim Allah merhamet etti. Yeryüzü durdu ve kendimize geldik. Bütün gözlerden yaş akıyor ve herkes Allah'a şükran okuyordu⁷⁷.

Kroniklerin yanı sıra şehirlerdeki kitabelerde tarihte yaşanan depremlere dair önemli ipuçları sunarlar. Örneğin W. Hattheid, Ani şehrinin büyük kapısında bir kitabenin yer aldığına ve bu kitabede 1319 tarihinde Ani'de meydana gelen bir deprem nedeniyle bölgenin tamamen tahrip olduğuna yer verildiğini kaydeder. Bu da XIV. yüzyılda da depremlerin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.⁷⁸

Sonuç

Kroniklerden hareketle tarihte Orta Çağ'da birden fazla defa depremin meydana geldiği görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle meydana gelen depremin tek bir bölgede değil birden fazla bölgede meydana geldiği görülmektedir. Bu bölgeler arasında Suriye, Ermenistan gibi günümüzde Türkiye'nin komşuları olan ülkelerde de günümüzde olduğu gibi yıkıcı depremlerin yaşandığı görülmektedir.

Depremin meydana geldiği yerler arasında Antakya, Halep, Kınnesrin, Arap sahrası, Maraş, Kınnesrin, Kıbrıs Adası, Bursa gibi yerlerin olduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle en azından kroniklerdeki bilgilerden hareketle adı geçen şehir ve bölgelerin depremselliğine dair kroniklerin önemli veriler sunduğunu söylemek mümkündür.

⁷⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.213-214, Osmanlı İmparatorluğu dönemine bakıldığında ise depremle ilgili bilgilerin yer aldığı doğrudan eserler olmasa da içerisinde depremlerden bahsedilen bölümlerin olduğu bazı kaynakların olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde yazılmış ilk müstakil eser olarak da bilinen Risale-i Zelzele bu eserlerden bir tanesidir. Depremle ilgili yazılmış ilk müstakil eser olmasına rağmen, depremin şiddeti, etkisi, yıkılan binalar, ölü sayısı gibi bilgilere yer verilmez. Kitapta daha ziyade depremlerin meydana gelişi ile ilgili halk arasındaki söylentilere ve depremlerin meydana geliş nedeni hakkındaki bilgilere yer verilir. Bu eserin yanı sıra Bursalı Gökmenzâde Hacı Çelebi'ye ait "İşaretnümâ" adlı eser de depreme dair önemli ipuçları sunar. Bu eser aynı zamanda Türk tarihinde depremle ilgili bilimsel verilere dayanılarak yazılmış ilk eser olarak da bilinmektedir. Lemi Akın, "İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.44, 2011, s.1-81.

⁷⁸ Gürsoy Solmaz, "Orta Çağ'da Ani Kalesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, C.6, 2000, s.145.

Kroniklerde yer alan önemli bir diğer husus ise depremlerin meydana gelme sıklığı olmuştur. Mikhail'in eserinde verilen bilgilerden hareketle bazı dönemlerde sıklaştığını bazı zamanlarda ise daha uzun aralıklarla meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüz depremlerinde olduğu gibi deprem öncesi ve sonrasında bazı doğal afetlerin de yaşandığı görülmektedir. Toprağın kayması veya yer değiştirmesi bunun önemli göstergelerinden biri olarak gösterilebilir. Ayrıca özellikle salgın hastalıklar, çekirge istilaları ve buna bağlı olarak meydana gelen kıtlığın da sıklıkla kroniklerde yer alması da dikkat çekici olmuştur. Özellikle deprem öncesi ve sonrasında değinilen bir husus olarak bu felaketlerin birbirine yakın zaman aralıklarında sıklıkla tekrar edildiği kroniklerde sıkça tekrarlanmıştır.

Kroniklerde yer alan bir diğer husus da Orta Çağ'da yaşanan depremlerle ilgili olarak toplumdaki genel kanının "depremin Tanrı tarafından toplumu bir cezalandırma yöntemi veya günahlarından dolayı verilen bir ceza olarak" değerlendirilmiş olumasıdır. Hem Urfalı Mateos hem de Süryani Mikhail'in kroniklerinde depremin Tanrı tarafından insanlara günahları nedeniyle gönderilmiş bir ceza olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Depremlerin tarihin her döneminde meydana geldiği ve bir doğal afet olarak depremlerin sadece coğrafi bir hadise değil aynı zamanda siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal sonuçları da olan bir süreç olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu nedenle tarihte meydana gelen depremlerle ilgili yapılacak araştırmalarda disiplinler arası çalışmanın büyük bir önemi bulunmaktadır. Özellikle tarihçilerin kronikler ve diğer tarihi kaynaklardan istifade ederek ortaya koyacakları çalışmalar depremlerde meydana gelecek olası hasarlar, alınması gereken tedbirler, depremin ardından nasıl bir müdahalenin yapılması gerektiği gibi daha pek çok konuda önemli veriler sunabilir. Depremlerin tarihte olduğu gibi günümüzde de siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri olduğu da göz önünde bulundurulduğunda olası bir doğal afet karşısında insanlığın en az hasarla süreci atlattığı konusunda da tarihçilere büyük bir görev düştüğü söylenebilir.

Kaynakça

- AKIN, Lemi, "İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.44, (2011), s.1-81.
- AKIN, Haydar, "Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, C.46, (2018), s.247-296.
- ARSLANTAŞ, Nuh, "Zelzele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, (2013), s.231-233.
- BEKÂR, Taner, *Tarihsel ve Aletsel Dönem Deprem Katalogları Kullanılarak Türkiye ve Civarındaki Farklı Sismik Bölgeler İçin Deprem Tehlike Parametrelerinin Nicel Bir Değerlendirmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

- Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008.
- FARAC, Abu'l, *Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus Abu'l Farac Tarihi)*, Cilt I-II, TTK Yayınları, Ankara 1945.
- GÖKHAN, İlyas, "Orta Çağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi", *İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*, Ukde yayımları, Maraş 2008.
- GÖLEN, Zafer, "N. Nicolas Ambraseys & Caroline F. Finkel, The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review]", *Belleten*, C.64/S.240, (2000), s.657-660.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul 1998.
- MİHAİL, Süryani, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1944.
- MİHAİL, Süryani, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, II. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944.
- MATOES, Urfalı, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayınları, Ankara 1962.
- KAYA, Selim, "Haçlı İstilas Öncesi Orta Çağ'da Maraş Şehri" *Belleten*, C.71/S.262, (2007), s.857-890.
- KAYA, Selim ve Rahime Kıyılı, "Antakya'da Orta Çağ'da meydana gelen doğal afet ve salgın hastalıklara bir bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6/S.12, (2009), s.403-418.
- KESİK, Muharrem, "Maraş Depremi (1114)", *Tarih Dergisi*, C.42, (2005), s.43-46.
- KOLAY, Arif ve Gökçe Yavuz, "1873-1875 Yılları Arasında Kırşehir'de Meydana Gelen Kıtık Felaketi", *Belgi Dergisi*, C.II (2022), s. 367-383.
- KONAK, İbrahim, "Hicretin İlk 200 Yılında Kınnesrîn Şehrinin İdarî ve Kültürel Durumu", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.5, (2019), s.1-14.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Antakya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt III, TDV Yayınları, İstanbul 1991).
- SEVİM, Ali, "Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1/ S.1, (1963), s.319-321.
- SEGAL, Judah Benzion, *Edessa Kutsal (Urfa) Şehir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- SİMBAT, Başkumandan, *Başkumandan Simbat Vekayiname (951-1334)*, TTK Yayınlanmamış Eser, Ankara 1946.
- SOLMAZ, Gürsoy, "Orta Çağ'da Ani Kalesi" *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, C.6, (2000), s.131-148.
- SÜREK, Mehmet, *Orta Çağ'da Suruç (11.-13. yy)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Adıyaman, 2018.
- USTA, Aydın, "Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C.LXXVII/S.279, (2013), s.365-402.

İnternet Kaynakları

- "Depreme Dair İlk Tahminler: Anadolu Levhası Yaklaşık 3 Metre Kaydı", <https://www.ekoik.com/afad-depremlerde-yerkabugunda-73-metrelik-yerdegisimi-oldu/> (Erişim 20 Şubat 2023).
- Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (TDV), (Erişim 19 Eylül 2023).
- Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (Erişim 19 Eylül 2023).

